

Grażyna Karmowska

Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie

ROZWÓJ GOSPODARSTW ROLNYCH REGIONU PÓŁNOCNEGO

DEVELOPMENT OF FARMS LOCATED IN THE NORTH REGION

Słowa kluczowe: gospodarstwo rolne, dopłaty, czynniki produkcji, SGM

Key words: holding, subsidies, factors of production, SGM

Synopsis. Celem opracowania jest próba odpowiedzi na pytanie, czy w ramach obszarów o podobnych uwarunkowaniach występuje istotne zróżnicowanie w rozwoju gospodarstw. Najwięcej gmin, w obu województwach, ma obszary wiejskie powyżej 200 km². Udział powierzchni gospodarstw rolnych, w strukturze powierzchni całkowitej, w obu województwach jest na tym samym poziomie (ok. 4,5%). Badano gospodarstwa w podziale na pięć podstawowych typów działalności rolniczej. Dokonano analizy zróżnicowania podstawowych czynników produkcji, a także efektów działalności gospodarstw. Jako podstawową miarę efektywności przyjęto SGM. W obu województwach najwyższą efektywność osiągnęły gospodarstwa typu 4 hodujące zwierzęta, a najmniej dochodową działalnością okazała się hodowla krów mlecznych.

Wstęp

Regiony Polski różnią się między sobą nie tylko uwarunkowaniami przyrodniczymi, ale również gospodarczymi. W ramach podziału administracyjnego w Polsce istnieje 16 województw. Przedmiotem niniejszego opracowania są dwa województwa sąsiadujące ze sobą i leżące na północy Polski. Są to województwa pomorskie i zachodniopomorskie. Województwa te są na takim samym, średnim poziomie rozwoju gospodarczego [Karmowska 2010]. Rolnictwo jest jednym z ważniejszych działów gospodarki narodowej, mimo że jego udział w PKB, w skali kraju, wykazuje tendencję spadkową [Ziętara 2008]. W roku 2008 udział ten wynosił 2,8% w porównaniu do 3,7% w roku 2006. [Roczniki Statystyczne... 2006-2009]. Rozwój rolnictwa, to również rozwój gospodarstw rolnych. Wśród czynników wpływających na ich rozwój i wybór kierunków produkcji rolniczej są zasoby czynników produkcji oraz otoczenie, m.in. wielkość obszarów wiejskich, ich struktura, uwarunkowania przyrodnicze i potencjał ludzki.

Podstawowym celem artykułu jest próba odpowiedzi na pytanie, czy w ramach obszarów o podobnych uwarunkowaniach występuje istotne zróżnicowanie w rozwoju gospodarstw, a jeżeli tak, to jakie czynniki na to zróżnicowanie wpływają.

Mtodyka badań

Do badań wykorzystano metodę porównawczą. Porównano podstawowe miary statystyczne wybranych czynników. Podstawowe miary to średnia arytmetyczna, wartości minimalne i maksymalne oraz współczynnik zmienności [Kukuła 2003].

Charakterystyka badanych województw

Badane województwa leżą na północy Polski i mają zbliżony charakter podziału terytorialnego (tab. 1). W województwie pomorskim mieszka przeciętnie o 51% więcej ludności w miejscowości wiejskiej niż w zachodniopomorskim.

Porównywalna ilość gmin (odpowiednio 27 i 26) ma tereny wiejskie w przedziale 100-149 km². Jednakże stanowi to różny udział w ogólnej strukturze tych terenów (tab. 2).

Tabela 1. Podział terytorialny województw (stan na 31.XII.2008 r.)

Wyszczególnienie	Województwo	
	zachodniopomorskie	pomorskie
Miejscowości wiejskie	3121	2883
Sołectwa	1680	1587
Powierzchnia [tys. ha]	2289	1938
Przeciętna liczba ludności w jednej miejscowości wiejskiej	168	254

Źródło: opracowanie własne na podstawie Rocznika Statystycznego 2009.

Tabela 2. Tereny wiejskie w gminach według powierzchni [km²]

Powierzchnia [km ²]	Województwo			
	zachodniopomorskie		pomorskie	
	liczba gmin z terenami wiejskimi	struktura [%]	liczba gmin z terenami wiejskimi	struktura [%]
poniżej 50	2	0,3	-	-
50-99	6	2,2	16	7,2
100-149	27	15,5	26	18,0
150-199	18	14,5	27	27,9
200 i więcej	50	67,5	29	46,9
Razem	103	-	103	-

Źródło: jak w tab. 1.

Najwięcej gmin, w obu województwach, ma obszary wiejskie powyżej 200 km². W zachodniopomorskim jest to 50 gmin (67,5%), a w pomorskim – 29 (46,9%). Poniżej 50 km² (0,3% terenów wiejskich województwa) mają 2 gminy województwa zachodniopomorskiego. Wynika z tego, że tereny wiejskie stanowią w badanych województwach różną strukturę. Czynniki struktury gruntów jest bardzo istotny przy powstawaniu i rozwoju gospodarstw rolnych. Gminy mające większe powierzchnie obszarów wiejskich mają korzystniejsze warunki ich rozwoju.

Gęstość zaludnienia (tab. 3) terenów wiejskich porównywalna jest w przedziale 25-49 osób (odpowiednio 44 i 49 gmin).

Najliczniejsza jest grupa gmin o najniższym zaludnieniu w województwie zachodniopomorskim do 25 osób (ok. 50% gmin). Jedynie jedna gmina, ma zaludnienie w przedziale 100-149 osób na 1 km². W województwie pomorskim występują 2 gminy o gęstości zaludnienia powyżej 150 osób. Nadmierne zaludnienie nie jest czynnikiem sprzyjającym rozwojowi gospodarstw rolnych na tych terenach. Z tego punktu widzenia województwo pomorskie ma korzystniejsze warunki rozwoju rolnictwa.

Tabela 3. Tereny wiejskie w gminach według gęstości zaludnienia

Gęstość zaludnienia na 1 km ²	Województwo	
	zachodniopomorskie	pomorskie
Poniżej 25	52	17
25-49	44	49
50-99	6	26
100-149	1	4
150 i więcej	-	2

Źródło: jak w tab. 1.

Tabela 4. Struktura pracujących oraz emerytów i rencistów w sektorze rolniczym w 2008 r.

Wyszczególnienie	Województwo					
	zachodniopomorskie			pomorskie		
	średnia	V [%]	dynamika 2007=100	średnia	V [%]	dynamika 2007=100
% pracujących w sektorze rolniczym w pracujących ogółem	9,26	3,46	0,98	9,31	4,32	0,98
% emerytów i rencistów rolników indywidualnych w emerytach i rencistach ogółem	11,06	9,85	0,97	11,14	6,47	0,97

Źródło: jak w tab. 1.

Tabela 5. Przeciętne miesięczne wynagrodzenia i emerytury

Wyszczególnienie	Województwo					
	zachodniopomorskie			pomorskie		
	średnia	V [%]	dynamika 2007=100	średnia	V [%]	dynamika 2007=100
Wynagrodzenie brutto [zł]	2293	8,68	1,05	2475	10,62	1,06
Wynagrodzenie brutto w relacji do średniej krajowej [%]	91,92	0,53	1,00	99,07	1,59	1,01
Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę pełnoza-trudniącą rodziny (w badanej grupie gospodarstw)*[zł]	3784	133,76	1,17	3538	135,11	1,3
Przeciętna miesięczna emerytura i renta brutto rolników [zł]	832	7,22	1,03	773	7,01	1,03

Źródło: jak w tab. 1.

Tabela 6. Struktura społeczno-zawodowa ludności

Wyszczególnienie	Województwo			
	zachodnio-pomorskie		pomorskie	
	średnia	V [%]	średnia	V [%]
Ludność w wieku produkcyjnym [%]	65,21	1,29	64,01	1,08
Struktura pracujących w sektorach [%]:				
– rolniczym	9,26	2,22	9,30	1,18
– przemysłowym	27,86	5,21	30,54	5,92
– usługowym	62,88	3,16	60,16	3,58

Źródło: jak w tab. 1.

Struktura pracujących na terenach wiejskich oraz emerytów i rencistów jest w obu województwach na tym samym poziomie. Również w obu województwach zauważana jest tendencja malejąca obu wskaźników o ok. 2-3% (tab. 4).

Zauważalna jest tendencja wzrostowa (5-6%), przeciętnego wynagrodzenia brutto w badanych województwach (tab. 5).

Jednakże w relacji do średniej krajowej, wynagrodzenie brutto w województwie zachodniopomorskim wynosi zaledwie ok. 92%, przy 99% województwa pomorskiego. Przy dochodzie z rodzinnego gospodarstwa rolnego na osobę, w badanej grupie gospodarstw relacje te są bardziej wyrównane. W porównaniu do roku 2007 dochody w 2008 r. wzrosły. Świadczy to o rozwoju badanych gospodarstw.

Udział ludności w wieku produkcyjnym jak i struktura społeczno-zawodowa ludności w obu województwach jest podobna (tab. 6).

Niewątpliwie zasoby środowiska są nierozdzielnie związane z rozwojem gospodarstw rolnych (tab. 7). Lasy i grunty leśne są czynnikiem utrudniającym rozwój gospodarstw. Takich obszarów jest więcej w województwie pomorskim (32%).

Udział powierzchni gospodarstw rolnych, w strukturze powierzchni całkowitej w obu województwach jest na tym samym poziomie (ok. 4,5%).

Ogólna charakterystyka gospodarstw rolnych badanych województw

Strukturę obszarową gospodarstw rolnych w badanych województwach przedstawiono w tabeli 8. Największy udział stanowią gospodarstwa powyżej 50 ha: w województwie zachodniopomorskim – 60,15%, a w pomorskim – 43,36% użytków rolnych.

Powierzchnia gospodarstwa mówi o zasobie podstawowego czynnika produkcji, nie jest jednak cechą na podstawie której można określić czy jest one rozwojowe. Cytując za Wilkinem [2007]: „...lepszym miernikiem struktury ekonomicznej gospodarstw niż ich obszar, są stosowane w UE tzw. Europejskie Jednostki Wielkości (ESU – European Size Units)¹. Od 2004 r. używa się też tych jednostek w Polsce do klasyfikacji gospodarstw. W 2005 r. aż 69,4% gospodarstw rolnych zaliczana do klasy wielkości ekonomicznej 0-2 ESU, a jedynie 18,8% gospodarstw przekroczyła poziom 4 ESU” [Charakterystyka... 2009]. „Uwzględniając tylko te gospodarstwa, które przekroczyły 1 ESU, to średnia wielkość ekonomiczna gospodarstwa w Polsce wynosiła 7,2 ESU (ok. 34 560 zł nadwyżki bezpośredniej rocznie). W UE średnia w 2003 r. wynosiła 21,4 ESU”.

Klasyfikację gospodarstw, według wielkości ekonomicznej² w województwie zachodniopomorskim i pomorskim przedstawiono w tabeli 9. Gospodarstwo o wielkości ekonomicznej do 8 ESU

¹ 1 ESU odpowiada wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej równej 1200 euro.

² Określana na podstawie sumy wartości nadwyżek bezpośrednich (SGM) wszystkich działalności występujących w gospodarstwie

Tabela 7. Zasoby środowiska przyrodniczego

Wyszczególnienie	Województwo			
	zachodnio-pomorskie		pomorskie	
	średnia	V [%]	średnia	V [%]
Lasy i grunty leśne	17 956	7,84	62 591	32,30
Parki, rezerwy, obszary chronione [tys. ha]	474	0,21	597	0,31
Pow. gospodarstw rolnych [tys. ha]	1 025	4,48	862	4,45

Źródło: jak w tab. 1.

Tabela 8. Grupy obszarowe gospodarstw rolnych (2007)

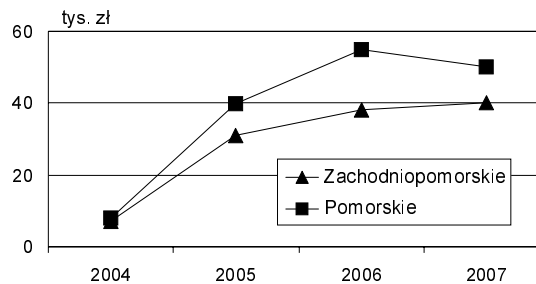
Użytki rolne	Województwo			
	zachodnio-pomorskie		pomorskie	
	tys. ha	[%]	tys. ha	[%]
Ogółem	942 575	100	745 291	100
do 20	181 402	19,25	268 505	36,03
20-50	194 236	20,61	153 602	20,61
Powyżej 50	566 937	60,15	323 184	43,36

Źródło: jak w tab. 1.

Tabela 9. Gospodarstwa rolne wg wielkości ekonomicznej (2007 r.)

ESU	Województwo			
	zachodniopomorskie		pomorskie	
	tys. ha	[%]	tys. ha	[%]
Ogółem	54,09	100	57 422	100
do 8	45,28	83,71	46,91	81,69
8-40	7,76	14,35	9,51	16,56
Powyżej 40	1,05	1,94	1,01	1,75

Źródło: jak w tab. 1.

Rysunek 1. Dopłaty do działalności operacyjnej

Źródło: opracowanie własne na podstawie danych FADN za lata 2004-2007.

nie jest rozwojowe, a raczej socjalne. Jeżeli osiąga wartość w przedziale 8-16 ESU jest zachowawcze, natomiast rozwojowe – powyżej 16 ESU. Łącząc te dwie ostatnie grupy, jako gospodarstwa „z przeszłością”, w województwie zachodniopomorskim takich gospodarstw jest 16,29%, a w pomorskim 18,31%. Czy taka liczba gospodarstw jest wystarczająca?

Cytując za Wilkinem [2007]: „...bardzo ważne znaczenie zarówno dla poprawy sytuacji dochodowej w rolnictwie, jak i dla zmiany stosunku polskich rolników do UE było zastosowanie uproszczonej formuły podziału płatności bezpośrednich, którą Polska wynegocjowała w traktacie akcesyjnym. Jest to system płatności związany z obszarem użytków rolnych, którego wprowadzenie było stosunkowo proste i umożliwiło większości rolników skorzystanie z tej formy wsparcia. Już w pierwszym roku członkostwa skorzystało z niego około 80% rolników, użytkujących ponad 90% ziemi rolniczej. W latach 2004-2006 polscy rolnicy otrzymali w postaci dopłat bezpośrednich łącznie 20,4 mld zł. W przeliczeniu na hektar użytków rolnych wynosiło to 463 zł w 2004 r. i 527 zł w 2006 ... Płatności bezpośrednie, chociaż powszechnie dostępne, okazały się czynnikiem silnie różnicującym sytuację ekonomiczną gospodarstw; wielkoobszarowe gospodarstwa rolne otrzymują dziesiątki a nawet setki tysięcy złotych rocznie, a w gospodarstwach drobnych jest to 2-3 tys. zł”.

W badanych województwach dopłaty do działalności operacyjnej³ (DDO) w latach 2004-2007 na gospodarstwo rolne przedstawiono na rysunku 1. W ciągu 4 lat, gospodarstwa województwa zachodniopomorskiego uzyskiwały przeciętnie większe dopłaty (o 10-20 tys. zł) niż gospodarstwa województwa pomorskiego. Dopłaty do produkcji roślinnej⁴ stanowiły ponad 30% dopłat DDO. Dopłaty pozostałe były na podobnym poziomie, do produkcji roślinnej. Dopłaty do produkcji zwierzęcej nie występowały.

Rolnicy wykorzystywali również możliwość uzyskania dopłaty do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania (LFA)⁵. Były to kwoty znacznie niższe i o niewielkim zróżnicowaniu w danym województwie (tab. 10). Również w tych dopłatach wyższe kwoty w latach 2005-2007 uzyskiwali rolnicy zachodniopomorscy.

Tabela 10. Przeciętne dopłaty LFA w latach 2004-2007

Wyszczególnienie	Przeciętne dopłaty pracującego [zł]			
	2004	2005	2006	2007
Pomorskie	176	3535	4236	3396
Zachodniopomorskie	80	5093	6187	5371

Źródło: jak na rys. 1.

Analiza gospodarstw według typów rolniczych⁶

Obiektem badań są gospodarstwa rolne będące w systemie Polskiego FADN, reprezentujące gospodarstwa o wartości ekonomicznej co najmniej 2 ESU (545 z województwa zachodniopomorskiego i 349 z pomorskiego). Badano gospodarstwa w podziale na pięć podstawowych typów działalności rolniczej. Dokonano analizy zróżnicowania podstawowych czynników produkcji: kapitału pracującego, nakładów pracy ogółem, powierzchni użytkowanych użytków rolnych. Efektem działalności

³ Term. FADN – bez dopłat do inwestycji; dopłaty do odsetek i płatności za zaprzestanie działalności rolniczej nie są ujmowane. Ewidencja na podstawie przyznanych dopłat

⁴ Łącznie z płatnościami wyrównawczymi (obszarowymi i dopłatami za odlogowanie ziemi)

⁵ o niekorzystnych warunkach produkcji rolniczej

⁶ Typ rolniczy gospodarstwa – określany na podstawie udziału poszczególnych działalności w tworzeniu ogólnej wartości SGM gospodarstwa.

Tabela 11. Wartości kapitału pracującego w gospodarstwie

Typ działalności rolniczej	Wartość kapitału pracującego [zł]							
	zachodniopomorskie				pomorskie			
	średnia	min	max	V [%]	średnia	min	max	V [%]
Uprawy polowe	473 273	23 909	2 574 631	95,51	810 005	17 101	5 416 450	130,46
Krowy mleczne	329 723	74 223	770 661	60,53	356 178	84 845	934 875	49,10
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	492 916	111 186	1 632 902	69,20	772 547	107 345	7 892 403	138,44
Zwierzęta ziarnożerne	751 644	75 874	2 089 185	86,30	706 360	99 737	2 501 790	69,64
Mieszane	452 387	41 971	3 390 518	102,59	556 149	51 362	9 768 792	187,83

Źródło: jak na rys. 1.

gospodarstw jest wartość produkcji, jej koszty, a podstawową miarą efektywności jest SGM.

Potencjał gospodarstwa rolnego to jego kapitał pracujący, na którego wartość składa się wartość zwierząt, upraw trwałych, urządzeń melioracyjnych, budynków, maszyn i urządzeń oraz kapitału obrotowego (tab. 11).

W województwie zachodniopomorskim przeciętnie największą wartość kapitału pracującego mają gospodarstwa typu 4 (zwierzęta ziarnożerne) – ok. 750 tys. zł, a najmniejszą typ 2 (krowy mleczne) – o 56% niższy. O najwyższej wartości kapitału pracującego występuje gospodarstwo w typie 5 (mieszanym) – 3 390 tys. zł. W województwie pomorskim przeciętnie największą wartość kapitału pracującego mają gospodarstwa typu 1 (uprawy polowe) – ok. 810 tys. zł, a najmniejszą typu 2 – ok. 360 tys. zł. O najwyższej wartości kapitału pracującego występuje gospodarstwo w typie 5 (mieszanym) ok. 9770 tys. zł. W obu województwach podobne przeciętne wartości kapitału mają gospodarstwa o typie 2 (krowy mleczne). W województwie pomorskim występuje więcej gospodarstw o wartości kapitału powyżej 2 mln zł. Również w tym województwie występuje większe zróżnicowanie wartości kapitału pracującego w poszczególnych typach działalności rolniczej.

Kolejnym czynnikiem produkcyjnym są użytkowane użytki rolne (UUR) – tabela 12. Największą przeciętną powierzchnię mają gospodarstwa o typie działalności 1 (uprawy polowe). W województwie pomorskim występują gospodarstwa o maksymalnej powierzchni czterokrotnie większej niż w zachodniopomorskim. W pozostałych województwach również występuje duże zróżnicowanie, jedynie porównywalne jest dla typu działalności rolniczej – krowy mleczne. Ziemia nie jest czynnikiem dającym jednoznaczną odpowiedź na pytanie, czy UUR jest charakterystyczne dla określonego typu działalności rolniczej w danym województwie.

Nakłady pracy ogółem, wyrażające całkowite nakłady pracy ludzkiej w ramach działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego, to trzeci podstawowy czynnik produkcji. Wartości przeciętne nakładów pracy są na podobnym poziomie, zarówno dla poszczególnych typów działalności rolniczej, jak i województw w granicach 2-3 AWU.

Podstawowym efektem działalności gospodarstwa jest produkcja oraz związane z nią koszty. W tabeli 13 przedstawiono wartości produkcji ogółem według typów działalności rolniczej.

Najwyższą przeciętną wartość produkcji ogółem osiągnęły gospodarstwa typu 4 (zwierzęta

Tabela 12. Powierzchnia użytkowanych użytków rolnych

Typ działalności rolniczej	Powierzchnia UR [ha]							
	zachodniopomorskie				pomorskie			
	średnia	min	max	V [%]	średnia	min	max	V [%]
Uprawy polowe	85,6	6,0	407,0	87,38	123,0	4,0	1631,0	162,73
Krowy mleczne	30,1	4,1	61,0	47,53	26,4	8,7	63,0	44,67
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	49,9	9,0	173,0	88,02	54,0	10,0	393,0	110,80
Zwierzęta ziarnożerne	54,1	0,0	239,0	54,3	42,9	0,0	381,0	107,50
Mieszane	62,4	6,0	762,0	137,42	54,7	6,0	996,0	204,70

Źródło: jak na rys. 1.

ziarnożerne). W zachodniopomorskim wartość ta jest dwukrotnie wyższa niż w pomorskim (745 tys. zł wobec 368 tys. zł). Najniższą wartość produkcji osiągnęły gospodarstwa typu 2 (krowy mleczne), na podobnym poziomie w obu województwach.

Produkcja roślinna jest działalnością dominującą w gospodarstwach typu 1 i 5 (tab. 14). W województwie pomorskim średnia wartość produkcji roślinnej w typie 1 jest dwukrotnie wyższa niż w zachodniopomorskim. Dla typu 5 wartość ta jest na tym samym poziomie. Wartość produkcji roślinnej w uprawach polowych stanowi przeciętnie ok. 88% w województwie zachodniopomorskim i ok. 92% w województwie pomorskim. W typach mieszanych w zachodniopomorskim udział tej produkcji wynosi ok. 59% a w pomorskim – 56%. Analogicznie, produkcja zwierzęca dominuje w typach gospodarstw 2, 3 i 4 (tab. 15). W województwie zachodniopomorskim gospodarstwa typu 4 osiągają najwyższą przeciętną wartość produkcji zwierzęcej ok. 650 tys. zł (wobec 260 tys. zł w województwie pomorskim). W typie 2 i 3 gospodarstwa województwa pomorskiego osiągają lepsze rezultaty. Produkcja zwierzęca w pozostałych typach gospodarstw jest na podobnym poziomie.

Najwyższe przeciętne koszty ogółem ponoszą gospodarstwa województwa zachodniopomorskiego typu 4 (ok. 664 tys. zł), a w województwie pomorskim gospodarstwa typu 1 (ok. 394 tys. zł) – (tab. 16).

Koszty pozostałych typów gospodarstw w obu województwach są zróżnicowane.

Tabela 13. Wartości produkcji ogółem gospodarstwa

Typ działalności rolniczej	Wartość produkcji ogółem [zł]							
	zachodniopomorskie				pomorskie			
	średnia	min	max	V [%]	średnia	min	max	V [%]
Uprawy polowe	254 304	14 780	1 396 751	102,81	490 366	15 527	6 677 023	169,85
Krowy mleczne	105 154	24 979	230 993	53,08	153 248	30 796	317 828	46,04
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	174 692	48 119	593 781	80,82	326 677	29 701	2 704 957	131,68
Zwierzęta ziarnożerne	745 881	64 665	4 120 647	138,96	368 000	31 252	2 203 534	101,00
Mieszane	215 060	-1 259	3 080 433	160,32	257 202	12 795	4 732 331	226,58

Źródło: jak na rys. 1.

Tabela 14. Wartości produkcji roślinnej gospodarstwa

Typ działalności rolniczej	Wartość produkcji roślinnej [zł]							
	zachodniopomorskie				pomorskie			
	średnia	min	max	V [%]	średnia	min	max	V [%]
Uprawy polowe	222 889	7280	1 396 751	104,77	451 184	11 725	6 568 036	172,72
Krowy mleczne	30 176	3353	80 421	74,40	34 340	683	131 151	77,60
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	50 369	0	180 958	86,20	103 298	3 495	1 277 056	171,06
Zwierzęta ziarnożerne	92 638	0	388 480	136,85	108 501	0	696 852	104,53
Mieszane	125 991	-1259	2 421 914	183,82	142 970	0	2 565 250	227,21

Źródło: jak na rys. 1.

Tabela 15. Wartości produkcji zwierzęcej gospodarstwa

Typ działalności rolniczej	Wartość produkcji zwierzęcej [zł]							
	zachodniopomorskie				pomorskie			
	średnia	min	max	V [%]	średnia	min	max	V [%]
Uprawy polowe	25 916	-522	837 547	376,69	32 222	-5475	1631 443	463,85
Krowy mleczne	74 214	13 167	167 870	52,02	118 132	16 513	266 648	49,49
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	123 549	-16 257	535 649	98,83	218 748	1251	1 628 567	125,72
Zwierzęta ziarnożerne	651 908	40 261	4 120 647	160,12	257 936	12 948	2 105 878	122,29
Mieszane	86 880	0	1 347 062	174,80	110 673	-8 498	2 329 852	242,75

Źródło: jak na rys. 1.

Tabela 16. Koszty ogółem gospodarstwa*

Typ działalności rolniczej	Koszty ogółem [zł]							
	zachodniopomorskie				pomorskie			
	średnia	min	max	V [%]	średnia	min	max	V [%]
Uprawy polowe	184 077	13 850	1 136 101	98,91	393 988	16 335	5 081 923	178,49
Krowy mleczne	76 452	28 194	161 439	45,02	98 611	23 496	191 242	43,46
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	129 836	26 066	490 211	92,68	236 705	23 074	2 745 342	174,66
Zwierzęta ziarnożerne	663 714	33 267	3 635 703	134,60	319 975	44 842	2 536 294	112,47
Mieszane	179 630	17 117	2 854 732	163,96	221 480	16 021	4 907 831	253,02

* obejmują koszty bezpośrednie, ogólnogospodarcze, amortyzację i koszt czynników zewnętrznych
Źródło: jak na rys. 1.

Efektom końcowym działalności gospodarstwa rolnego jest dochód, który jest opłatą za zaangażowanie własnych czynników wytwórczych do działalności operacyjnej gospodarstwa rolnego oraz opłatą za ryzyko podejmowane przez prowadzącego gospodarstwo rolne w roku obrachunkowym (tab. 17).

Najwyższy przeciętny dochód na gospodarstwo, w woj. zachodniopomorskim osiągnięto dla typu 1 i 4 – ok. 120 tys. zł. W województwie pomorskim typ 1 osiągnął dochód przeciętny ok. 160 tys. zł, a typ 3 – ok. 130 tys. zł. Najniższe dochody osiągały gospodarstwa typu 2, w województwie zachodniopomorskim – ok. 46 tys. zł, a w pomorskim – ok. 65 tys. zł (taki sam dochód uzyskał typ 5).

Podstawową miarą efektywności działania gospodarstwa rolnego jest nadwyżka bezpośrednia, która jest nadwyżką wartości produkcji danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich. W tabeli 18 przedstawiono wartości SGM przeciętne, minimalne i maksymalne uzyskane przez gospodarstwa w danym typie rolniczym.

Tabela 17. Dochód z rodzinnego gospodarstwa rolnego*

Typ działalności rolniczej	Dochód z gospodarstwa [zł]							
	zachodniopomorskie				pomorskie			
	średnia	min	max	V [%]	średnia	min	max	V [%]
Uprawy polowe	120 857	-67 638	890 130	122,51	156 438	-90 320	2 050 480	161,22
Krowy mleczne	45 826	-13 552	139 442	79,48	64 396	-18 981	135 130	56,45
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	76 793	-4 943	190 189	67,06	127 049	-7 364	852 114	107,97
Zwierzęta ziarnożerne	113 267	-32 083	667 095	164,01	71 832	-118 027	449 027	109,31
Mieszane	75 873	-40 063	764 447	154,11	65 916	-133 830	1450 943	194,43

* różnica między wartością dodaną netto i saldem dopłat i podatków dotyczących działalności inwestycyjnej a kosztami czynników zewnętrznych
Źródło: jak na rys. 1.

Tabela 18. Przeciętne wartości standardowej nadwyżki bezpośredniej* na gospodarstwo w 2007

Typ działalności rolniczej	Wartość nadwyżki bezpośredniej [zł]							
	zachodniopomorskie				pomorskie			
	średnia	min	max	V [%]	średnia	min	max	V [%]
Uprawy polowe	106 362	11 040	549 573	86,72	190 923	9749	2 346 873	157,29
Krowy mleczne	64 964	14 756	130 359	42,56	76 485	19 241	160 335	41,09
Zwierzęta żywione w systemie wypasowym	140 817	38 759	861 780	116,83	161 363	17 606	1 310 868	129,18
Zwierzęta ziarnożerne	219 853	12 759	874 155	112,78	206 812	14 925	1 495 200	103,13
Mieszane	127 767	17 081	1 536 109	131,45	127 796	9864	1 969 399	186,55

* SGM – standardowa nadwyżka bezpośrednia wartości danej działalności rolniczej nad wartością kosztów bezpośrednich

Źródło: jak na rys. 1.

Najwyższe wartości SGM uzyskały gospodarstwa typu 4– zwierzęta ziarnożerne (żywione paszami treściwymi). W województwie zachodniopomorskim wartość przeciętna SGM wynosiła ok. 220 tys. zł, a w pomorskim ok. 207 tys. zł. Minimalne wartości w obu województwach są podobne, natomiast wartość maksymalna w województwie pomorskim wynosiła aż 1,5 mln zł (przy 0,9 mln zł w zachodniopomorskim).

Najmniej dochodową działalnością okazała się hodowla krów mlecznych. SGM w zachodniopomorskim wynosiła jedynie 65 tys. zł, a w pomorskim 76,5 tys. zł. W tym typie jest również mniejsze zróżnicowanie między gospodarstwami (ok. 40%).

Podsumowanie

Gminy posiadające większe powierzchnie terenów wiejskich mają korzystniejsze warunki ich rozwoju. W zachodniopomorskim jest to 50 gmin (67,5%), a w pomorskim 29 (46,9%). Korzystniejsze warunki rozwoju rolnictwa, z punktu widzenia gęstości zaludnienia terenów wiejskich, ma województwo pomorskie. W województwie pomorskim występują gospodarstwa o maksymalnej powierzchni czterokrotnie większej niż w zachodniopomorskim. Największą przeciętną powierzchnię użytkowanych użytków rolnych mają gospodarstwa o typie działalności uprawy polowe.

Dopłaty do działalności operacyjnej gospodarstwa istotnie przyczyniły się do poprawy sytuacji dochodowej rolników. W ciągu 4 lat, gospodarstwa województwa zachodniopomorskiego uzyskiwały przeciętnie większe dopłaty (o 10-20 tys. zł) niż gospodarstwa województwa pomorskiego. Również w dopłatach do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania wyższe kwoty w latach 2005-2007 uzyskiwali rolnicy zachodniopomorcy.

W województwie zachodniopomorskim przeciętnie największą wartość kapitału pracującego mają gospodarstwa specjalizujące się w hodowli zwierząt ziarnożernych (ok. 750 tys. zł), a najmniejszą w hodowli krów mlecznych (o 56% mniej).

W województwie pomorskim przeciętnie największą wartość kapitału pracującego mają gospodarstwa o specjalizacji uprawy polowe (ok. 810 tys. zł), a najmniejszą – hodowla krów mlecznych (ok. 360 tys. zł).

Najwyższą przeciętną wartość produkcji ogółem osiągnęły gospodarstwa hodujące zwierzęta ziarnożerne. W zachodniopomorskim wartość ta jest dwukrotnie wyższa niż w województwie pomorskim. W województwie pomorskim średnia wartość produkcji roślinnej w gospodarstwach z uprawami polowymi jest dwukrotnie wyższa niż w zachodniopomorskim. W województwie zachodniopomorskim gospodarstwa z hodowlą zwierząt ziarnożernych osiągają najwyższą przeciętną wartość produkcji zwierzęcej ok. 650, wobec 260 tys. zł w województwie pomorskim. W hodowli krów mlecznych oraz zwierząt żywionych w systemie wypasowym gospodarstwa województwa pomorskiego osiągają lepsze rezultaty.

Najwyższy przeciętny dochód na gospodarstwo, w województwie zachodniopomorskim osiągnięto dla gospodarstw ze specjalizacją uprawy polowe i hodowla zwierząt ziarnożernych (ok. 120 tys. zł). W województwie pomorskim typ uprawy polowe osiągnął przeciętny dochód ok. 160 tys. zł, a typ hodowla zwierząt żywionych w systemie wypasowym ok. 130 tys. zł.

Najwyższą efektywność osiągnęły gospodarstwa hodujące zwierzęta ziarnożerne. W województwie zachodniopomorskim wartość przeciętna SGM wynosiła ok. 220, a w pomorskim ok. 207 tys. zł. W obu województwach najmniej dochodową działalnością okazała się hodowla krów mlecznych.

Nie można jednoznacznie określić, jakie typy gospodarstw dominują w danym województwie i dlaczego. W tym celu, dla określenia determinant rozwoju gospodarstw o danym typie produkcji rolniczej, należy dokonać bardziej pogłębionych analiz z uwzględnieniem większej liczby czynników.

Literatura

- Karmowska G.** 2010: Analiza porównawcza rozwoju województw regionu pomorskiego. (w druku).
- Kukuła K.** 2003: Elementy statystyki w zadaniach. PWN, Warszawa.
- Roczniki Statystyczne. 2006-2009: GUS, Warszawa.
- Wilkin J.** 2007: Uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa w kontekście europejskim i globalnym. Implikacje teoretyczne i praktyczne. Referat na VIII Kongresie Ekonomistów Polskich: Polska w gospodarce światowej – szanse i zagrożenia rozwoju. 29-30 listopada.
- Ziętara W.** 2008: Wewnętrzne uwarunkowania rozwoju polskiego rolnictwa. *Rocz. Nauk. Rol., seria G*, t. 94, z. 2, s. 80.

Summary

The aim of this paper is an attempt to answer the question whether the areas with similar considerations have significant differences in the development of farms. Most municipalities in two provinces, rural areas have more than 200 km². Share of farms in the structure of the total surface area, in both provinces is at the same level of about 4.5%. Was studied by holding five basic types of agricultural activity. The analysis of diversification of the basic factors of production and the effects of farm activities. As far as the effectiveness of basic assumed SGM. In both provinces the highest efficiency achieved farms type 4. rearing animals, and the least profitable activity proved to be breeding dairy cows.

Adres do korespondencji:

prof. nadzw. ZUT, dr hab. Grażyna Karmowska
Zachodniopomorski Uniwersytet Technologiczny w Szczecinie
Zakład Analizy Systemowej
ul. Klemensa Janickiego 31
71-270 Szczecin
e-mail: grazyna.karmowska@zut.edu.pl